

ZA SLUNCEM PO STOPÁCH CÍSAŘOVNY SISI

DAGMAR BEŇAKOVÁ

ZA SLUNCEM PO STOPÁCH
CÍSAŘOVNY SISI

DAGMAR BEŇAKOVÁ

*„Cíle cest jsou proto žádoucí,
že je mezi nimi cesta. Kdybych někam
přijela a věděla, že se odtud nesmím vzdálit,
byl by mi i pobyt v samotném ráji peklem.
Myšlenka, že budu muset dané místo
brzy opustit, mě dojíká a způsobuje,
že ho miluji.“*

(Alžběta Rakouská)

ÚVOD ANEB CÍSAŘOVNA NA CESTÁCH

Císařovna Alžběta Rakouská, zvaná ve své rodině Sisi, proslula jako vášnivá cestovatelka. Mnozí autoři se přou, zda cestovala, aby unikala svým povinnostem a utíkala realitě, nebo zda byla moderní turistkou cíleně vyhledávající lákavé destinace. Podle dobových pramenů můžeme potvrdit obojí. Svému žaláři, jak přezdívala vídeňskému Hofburgu s dvorem plným intrik, chtěla být co nejdále. Její cesty ovšem nebyly bezcílné, jak někteří tvrdí. Většina z výprav byla pečlivě naplánovaná na základě jejích pokynů císařovniným nejvyšším hofmistrem a jejím osobním tajemníkem, popř. tzv. cestovním maršálem někdy až rok dopředu (a to v přísném utajení). Jiné výpravy byly spontánní. Občas totiž došlo nečekaně ke změně plánu, a to například v důsledku nepřízně počasí. Trasa musela být schvalována císařem, především s ohledem na politickou situaci v dané oblasti. Často se ale stávalo, že i přes protesty císaře si Alžběta prosadila svou. V případě irských loveckých pobytů v době politických nepokojů ignorovala i riziko zhoršení vztahů s britskou královnou. Pokud bylo jasné, že císař k cestě svolení nedá, jako třeba k výpravě do Bejrútu za epidemie cholery, císařovna jeho souhlas obešla: v průběhu plavby dala kapitánovi rozkaz změnit kurz. Málo známá je skutečnost, že se velice dobře vyzнала v námořních mapách a navigaci.

Cestování zámožnějších vrstev v 19. století umožnil především rozvoj železnice. Koneckonců Řekové na ostrově Korfu císařovně samotné pro její rychlou chůzi a neustálý pohyb z místa na místo přezdívali právě „Železnice“. Císařovna ale jízdu vlakem zrovna nemilovala. Přestože to byl její nejčastěji využívaný dopravní prostředek, který jí umožnil urazit velké vzdálenosti v rozumné době a podívat se prakticky kamkoli, cítila se v něm uvězněná. Preferovala plavby na širém moři, neboť se mohla do sytosti procházet po palubě na čerstvém vzduchu a dýchat vůni slané vody. Nevadilo jí ani běsnění živlů za bouří. Zatímco její doprovod trpěl mořskou nemocí a nemohl se dočkat doplutí do příštího přístavu, císařovna si vychutnávala dramatické vlnobití, jež vnímala všemi svými smysly jako jakýsi, dnes bychom řekli, adrenalinový zážitek. „Život na lodi je krásnější než jakýkoli břeh. Cíle cest jsou proto žádoucí, že je mezi nimi cesta. Kdybych někam přijela a věděla, že se odtud nesmím vzdálit, byl by mi i pobyt v samotném ráji peklem. Myšlenka, že budu muset dané místo brzy opustit, mě dojíhá a způsobuje, že ho miluji,“ svěřila císařovna svému řeckému předčitateli Constantinu Christomanosovi. (CHRISTOMANOS, 2007, s. 77–78)

Moře císařovnu vždy fascinovalo.

Císařovna Alžběta nebyla zdaleka jediná, kdo v té době tak intenzivně cestoval. Většina šlechticů se přemísťovala mezi svými sídly; tak například Schwarzenbergové trávili zimu (v době plesů a společenských akcí) ve Vídni, jaro obvykle u moře, léto na svých venkovských statcích, podzim v honebním revíru na Hluboké a Vánoce v Třeboni. Šlechtické rody byly vzájemně spřízněny a jednotlivé rodiny se často navštěvovaly. Do módy přicházely stále více i vzdálené cesty, lovy v Africe a plavby do Indie. Svědectví o těchto dobrodružstvích, která v té době, stejně jako dnes, s sebou nesla značná rizika, podávají do dnešních dnů nesčetné trofeje a suvenýry na jednotlivých zámcích, turecké pokoje, čínské vázy, lví kůže z Afriky a indické sloní kly. Do těchto vzdálených koutů cestovali především muži – šlechtici, ale i vědci a umělci. Vypravovány byly početné badatelské expedice. Někdy se až na druhý konec světa vydal i některý solitér, jako Paul Gauguin na Tahiti. Občas cestovaly i manželské páry a vzácněji i neprovdané nebo ovdovělé dámy. Například Nélie Jacquemart-André, vdova po pařížském bankéři, malířka a sběratelka uměleckých předmětů, se vydala až do Indie a pak ji mahárádža se svými syny zase na oplátku přijel navštívit do Paříže. Velice významnou cestovatelkou, badatelkou a spisovatelkou, ač široké veřejnosti takřka neznámou, byla princezna Tereza Bavorská – císařovнина příbuzná, dcera Sisina bratrance Luitpolda a švagrová Sisiny dcery Gisely. Tato mimořádně nadaná dáma, která ovládala slovem i písmem 12 jazyků (včetně ruštiny, švédštiny a novořečtiny), zavítala až do Brazílie i za severní polární kruh.

Cestovatelskou vášeň, dobrodružnou povahu a vnitřní neklid zdělila Sisi zřejmě po svém otci. Vévoda Maxmilián byl velkým cestovatelem, který se zřídkakdy zdržoval doma. Navštívil mj. Francii, Švýcarsko i země Orientu. Velkým zdrojem inspirace byl pro mladou císařovnu její oblíbený švagr Maxmilián, pozdější císař mexický. Ten jako admirál námořnictva procestoval kus světa. Byl to právě on, kdo opěvoval před svou půvabnou švagrovou krásy ostrovů Madeira a Korfu. Velkým cestovatelem, badatelem a mořeplavcem byl další Sisin příbuzný, Ludvík Salvátor z toskánské větve habsbursko-lotrinského rodu, jeden z mála členů širší habsburské rodiny, který si získal císařovninu náklonnost. Ten zavítal až do Ameriky

i Austrálie a podnikl (neplánovaně) cestu kolem světa. K cestě do Orientu inspiroval císařovnu jistě jak její otec, tak i manžel, který se roku 1869 účastnil otevření Suezského průplavu a jehož dopisy z této cesty si císařovna pečlivě uchovala, na rozdíl od mnoha jiných dopisů, které nechávala pravidelně ničit, aby se nedostaly do nepovolaných rukou. Do Orientu zavítal před císařovnou roku 1881 i její syn, korunní princ Rudolf. O své cestě vydal knihu (podobně jako jeho dědeček Max o mnoho let

*Sisin palác Achilleion na Korfu
stál závratnou sumu.*

dříve). Roku 1884 vyrazil do Orientu znovu, a to i se svou manželkou Štěpánkou. Roku 1885 se do Egypta, Palestiny, Sýrie a Turecka vypravil i císařův (a císařovnin) synovec František Ferdinand d'Este. Ten o pár let později podnikl (už jako následník trůnu) také cestu kolem světa, v doprovodu Leopolda Salvátora, dalšího habsburského příbuzného (Leopolda Salvátora si nesmíme plést s Ludvíkem Salvátorem, viz výše).

Když šlechtici nebo šlechtičny, případně i členové panovnických rodin, kteří neměli žádnou oficiální funkci, cestovali, nikdo se nad tím významně nepozastavoval. V případě císařovny tomu ale bylo jinak: žena panovníka měla plnit

reprezentační povinnosti. Sisi tak musela své cesty vždy odůvodňovat, a to nejen před svým císařským manželem, kterého nechávala neustále samotného ve Vídni, ale i před dvorní kamarilou a tiskem, jenž už v té době významně ovlivňoval veřejné mínění. Nejčastěji uváděla zdravotní důvody nebo se zaštiťovala péčí o zdraví své nejmladší dcery; tu brávala ze začátku do hor nebo k moři s sebou. Císařovna často unikala nejen reprezen-
tativním povinnostem, ale i sychravé středoevropské zimě, během níž

Po smrti se Sisi chtěla proměnit v racka.

trpěla respiračními onemocněními. Jakmile ale začala podnikat lovecké výpravy na britské ostrovy a přestala je jakkoli zdůvodňovat, klesla císařovna popularita na bod mrazu, a to i přesto, že závratné sumy za tyto cesty platil císař ze své soukromé pokladny, a nikoli ze státní. Tyto částky mohl císař hradit od roku 1875 především díky pohádkovému dědictví po strýci, bývalém císaři Ferdinandovi. Sisiny cesty tak byly financovány zejména výnosy z českých statků. Historička Katrin Unterreinerová odhadla celkové náklady na všechny Sisiny cesty dohromady, včetně darů na místní charitu, v přepočtu na dnešních 24 milionů eur.

V prvních letech po svatbě plnila Sisi vzorně jak své manželské, tak reprezentační povinnosti. Zlom přinesla vážná krize v jejím vztahu s císařem v letech 1859–1860 a fyzické i psychické problémy způsobené především smrtí jejich prvorozené dcery, třemi porody krátce za sebou i frustrací z prohrané války v Itálii. Sisi, sužovaná chronickým kašlem a dalšími neduhy, z dané situace neviděla jiné východisko než útěk. Za jeho cíl si vybrala vzdálený ostrov Madeira. První kapitola publikace je věnována

právě této slavné cestě. Rozebrány jsou i Sisiny další cesty, a to jak krátké portugalské zastávky, tak španělské pobyty včetně návštěvy ostrova Mallorca. Následuje pojednání o císařovnině lásce k Řecku a jejím oblíbeném ostrově Korfu. Další kapitola je věnována její krátké návštěvě Kypru a ta

Navštěvovat antické vykopávky (zde Pompeje) bylo v 19. století módou.

následující zastávkám na Maltě. Pak si představíme Alžbětiny pobyty na území dnešní Itálie. Benátky, Milán a lázeňské městečko Merano patřily kdysi habsburské monarchii, stejně tak Terst a zámek Miramare, výchozí místo Sisinych plaveb. Málo známá je účast císařovny Alžběty na prvním vatikánském koncilu při jejím pobytu v Římě, kam jela za svou sestrou Marií, aby jí pomáhala při porodu. Nezapomeneme ani na Sisinu milovanou Neapol a Pompeje. Zavítáme s císařovnou i do Francie: do Normandie a Paříže, na Riviéru a mnoho dalších míst. Vydáme se s ní do Rumunska. Navštívíme hotely a sídla prominentů. Na francouzské Riviéře se podíváme za bývalou francouzskou císařovnou Evženií. Poté se vypravíme za rumunskou královnou Alžbětou, básnicí pod pseudonymem Carmen Sylva. Na jachtách rakousko-uherského námořnictva, které byly císařovně, podobně jako jejím rodinným příslušníkům, dávány k dispozici, poplujeme se Sisi po Středomoří a doprovodíme ji i na cestě do Orientu. Vycházet přitom budeme z lodního deníku kapitána, který císařovnu doprovázel. Zamíříme i do severní Afriky.

Kapitoly jsou v zásadě rozčleněny podle jednotlivých států v jejich dnešních hranicích, aby kniha mohla posloužit i jako turistický průvodce po zemích jižní Evropy, Blízkého východu a severní Afriky.

Publikace je volným pokračováním *Toulek po stopách císařovny Sisi*, v nichž jsme si představili její pobyty v rodném Bavorsku, honosná sídla i horské chaty v Rakousku, Alžbětiny cesty do Českých zemí, a to jak reprezentační, tak soukromé, a její oblíbená místa v Uhersku, jež se navzdory tragédii, která ji právě tady postihla (zemřela jí tu dcera), stalo Sisiným „novým domovem“. Pozornost byla věnována i jejímu pobytu ve věhlasných slovenských lázních.

K probádání lákají také císařovniny návštěvy západní Evropy: především její lovecké pobyty na britských ostrovech a v Irsku a rovněž její lázeňské pobyty v Německu i Nizozemsku a také její návštěvy Švýcarska, kde nakonec našla smrt rukou anarchisty. Jim se chci věnovat v dalším pokračování našich toulek.

PUTOVÁNÍ
PO
PORTUGALSKU

ÚTĚK NA MADEIRU

První a nejslavnější z velkých cest císařovny Alžběty byl její útěk na Madeiru v listopadu roku 1860. Nejednalo se ovšem o útěk v pravém slova smyslu, ale o cestu schválenou jejím císařským manželem. Sisi trpěla ve Vídni chronickým kašlem a přivolaný specialista na plicní onemocnění dr. Josef Škoda jí doporučil změnu klimatu. Už tenkrát se nad údajnou chorobou mladé císařovny vedly spekulace a vedou se dodnes. Nad vážností onemocnění pochybovala nejen její tchyně, ale i další rodinní příslušníci. Podnět ke klepům dávala Sisi sama. „Císařovna se velmi zabývá svým letním oblečením na Madeiru,“ rozebírala zvláštní chování údajně těžce nemocné Alžběty arcivévodkyně Tereza v dopise svému otci arcivévodovi Albrechtovi, šedé eminenci rakouského dvora. (HAMANN, 2019, s. 140)

Sisi v té době bezpochyby trápily zdravotní problémy, a to jak psychického, tak i fyzického rázu. Způsobeny byly především smrtí prvorozené dcery Žofinky v květnu roku 1857, ze které se nikdy nevzpamatovala. Vyčerpání organismu štíhlé, křehké mladičké ženy po třech porodech během třech a půl roku si rovněž vybralo svou daň. Nutno podotknout, že při prvním porodu bylo Sisi teprve sedmnáct let. Po obzvláště těžkém třetím porodu (porodu korunního prince v srpnu 1858) se Alžběta zotavovala velmi dlouho. Trpěla horečkami a městnáním mléka, jelikož jí nebylo dovoleno kojit. K tomu je třeba přičíst anémii, již trpěla celý život.

*Portrét mladé Alžběty z roku 1856
od Eduarda Kaisera.*

Silně se na jejím zdravotním stavu podepsalo také hladovění v kombinaci s absencí spánku a nadměrným pohybem, především v sedle koně. Sisi tak unikala stresu během války v severní Itálii v roce 1859, kterou její císařský manžel nakonec prohrál a v jejímž průběhu byla mladá císařovna poprvé v životě v lazaretech konfrontována se stovkami zraněných a umírajících vojáků. Právě bitva u Solferina a tisíce raněných na bitevním poli, ponechaných bez pomoci, přiměly bohatého švýcarského obchodníka Henryho Dunanta založit o pár let později Mezinárodní výbor Červeného kříže.

Poslední kapkou, kterou přetekl pomyslný pohár, bylo Sisino zklamání z manžela, a to hned v několika ohledech. Císař neuposlechl Alžbětiny rady, aby se osobně nestavěl do čela svých vojsk. Sisi možná pochybovala o jeho strategických a taktických schopnostech, ale především nechtěla zůstat ve Vídni sama. Pokaždé, když František Josef musel opustit sídelní město, propadala panice. Dalším velkým zklamáním byla pro Alžbětu císařova prohra v této válce. A konečně: spekulovalo se o jeho nevěře (údajně první nevěře od doby, kdy se do Sisi zamiloval). Ačkoli jednoznačné důkazy chybějí, jistá pravděpodobnost tu je. A i když se jednalo o jev v 19. století u mužů zcela běžný, Sisi rozhodně nebyla typickou submisivní ženou své doby. A jestli se František Josef nevěry skutečně dopustil, rozhodně mu neodpustila. U dvora kolovaly i klepy, zda císařovnu nenakazil nějakou pohlavní nemocí. Tyto klepy jsou nicméně nepodložené. Podle receptů dvorní lékárny nic nenasvědčuje tomu, že by některý z manželů trpěl jakoukoli pohlavní chorobou.

V každém případě císařova pomyslná aureola v očích jeho ženy náhle a nenávratně zmizela. Sisi chtěla pryč od svého muže, pryč od své tchyně arcivévodkyně Žofie, pryč od dvorských intrik, a to co možná nejdále. Už v létě toho roku (14. července) utekla se čtyřletou Giselou na pár dní domů do Possenhofenu. Přijela západní železnicí pojmenovanou po ní – Kaiserin-Elisabeth-Westbahn – a nečekala ani na její slavnostní otevření, což narušilo oficiální akce.

Zřejmě to byla sama císařovna, kdo si vybral jako místo svého zdravotního pobytu vzdálený ostrov Madeira. Zнала jej z vyprávění svého oblíbeného švagra arcivévody Maxmiliána, manželova bratra a budoucího

nešťastného mexického císaře, který Madeiru navštívil během své nedávné cesty do Brazílie. Na Madeiře zanechal cestou i svou novomanželku Charlottu; tu zde pak opět vyzvedl. Mimochodem i jeho bývalá milovaná snoubenka Marie Amélie Portugalská na ostrově o několik let dříve pobývala. Léčila si tu tuberkulózu, té však bohužel v únoru 1853 právě v hlavním městě Madeiry Funchalu podlehla. Na její poslední cestu ji doprovázela její matka Amélie z Leuchtenbergu, bývalá brazilská císařovna, která byla shodou okolností Sisinou sestřenicí, dcerou Ludovičiny polorodé sestry Augusty Amálie. A Augusta Amálie, babička zesnulé dívky, byla tou dámou, která maličkou Sisi držela nad křtitelnicí. Vyprávění o ostrově tak mohla císařovna znát i od svých bavorských příbuzných. Ani okolnost, že právě na Madeiře jednadvacetiletá Marie Amélie na plicní onemocnění zemřela, neodradila dvaadvacetiletou císařovnu, údajně trpící rovněž plicním onemocněním, od výběru této destinace.

Typické domečky na Madeiře.

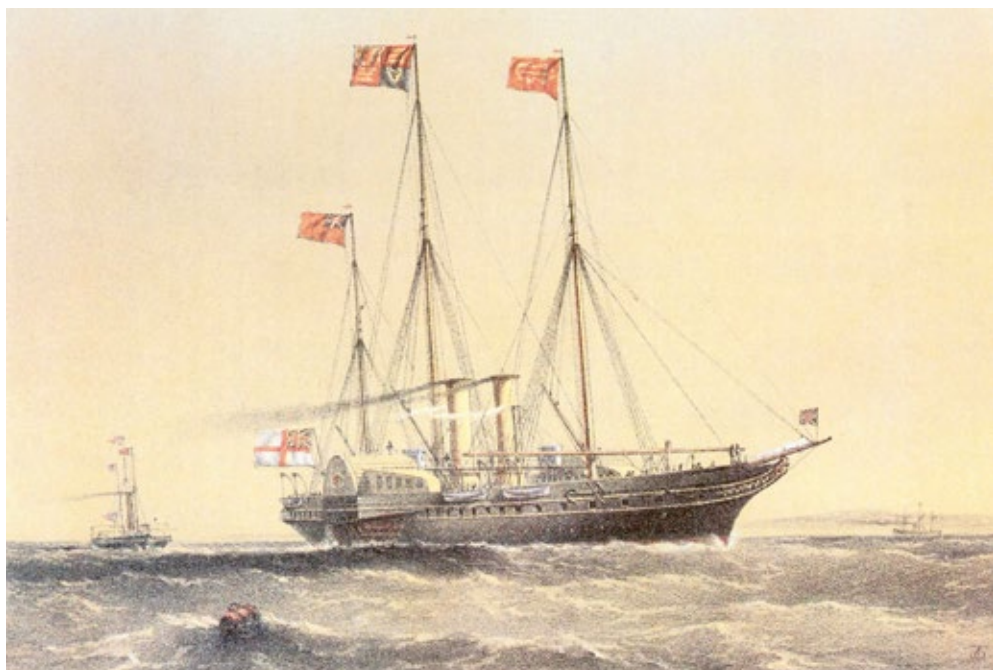
Císařovna si také prosadila, aby ji na Madeiru nedoprovázela její nenáviděná nejvyšší hofmistryně hraběnka Žofie Esterházyová, dosazená na toto místo Sisinou tchyní. Namísto postarší dámy, která ji neustále komandovala, si zvolila jako svůj doprovod mladou princeznu Matyldu Windischgrätzovou, jejíž muž padl ve válce v severní Itálii a která musela zanechat doma maličké děťátko. Na cestu se chystala i další Sisina vrstevnice – dvorní dáma hraběnka Karolína (Lili) Hunyadyová, neteř zmíněné Žofie Esterházyové, která byla vybrána zřejmě proto, aby se hraběnka Esterházyová tolik nehněvala, a rovněž proto, aby dívka prostřednictvím své tety informovala arcivévodkyni Žofii o dění na Madeíře. A na cestu s císařovnou se připravovala také

mladá dvorní dáma princezna Helena Thurn-Taxisová, kterou si nesmíme plést se Sisinou starší sestrou Nené, jež se jako provdaná jmenovala rovněž Helena Thurn-Taxisová (někteří autoři je zaměňují a mylně se domnívají, že na Madeiru přijela za Sisi sestrou). Dvorní dáma se po skončení služby na vídeňském dvoře provdala za hraběte Wolfganga Kinského. Z čestných kavalírů měl císařovnu doprovázet mj. také hrabě Josef Mitrovský z Mitrovic, císařův důvěrník, a mladý Emmerich (Imre) Hunyady, bratr dvorní dámy Lili. Zajištěním ubytování byl pověřen císařovnin tajemník Leopold Bayer, ten vyrazil na Madeiru v předstihu už na začátku listopadu. Připraveno na cestu bylo i služebnictvo včetně kuchařů a cukráře, dále dvorní kaplan a konečně také mladý lékař dr. Albin Kumar.

Po srdceryvném rozloučení s dětmi, Giselou a Rudolfem, se Sisi vydala dne 17. listopadu 1860 z rezidence v Schönbrunnu na cestu. Nepřipadalo

*Císaře s Giselou a Rudolfem
nechávala Sisi často samotné.*

Na Madeiru zamířila Sisi na jachtě Victoria and Albert II.

v úvahu vzít s sebou korunního prince. Dceru Giselu by jí sice manžel dovolil jako doprovod, ale mladá matka jednak nechtěla rozdělovat své děti, které se zbožňovaly, a jednak vystavovat holčičku útrapám dlouhé cesty a rizikům nejrůznějších nákaz, zejména po traumatizující události, kdy císařovna vzala s sebou na oficiální návštěvu Uherska své malé dcerky a starší z nich – Žofinka – zde zemřela. Na část cesty doprovodil Sisi i její manžel. Společně dorazili 17. listopadu večer do Mnichova. Sisi se tu rozloučila se svou bavorskou rodinou. Matka Ludovika líčí setkání s dcerou následovně: „Sisi zhubla a vypadá, ne-li špatně, tedy přece ne tak kvetoucí jako v létě, nápadný je ale její kašel, který se velmi zhoršil, takže člověk musí věřit, že jí teplejší podnebí jistě prospěje.“ (HAMANN, 2019, s. 141–142) Podle novinových zpráv ale neměla císařovna při příjezdu do Mnichova vůbec vypadat jako jakkoli trpící. Od Františka Josefa se Alžběta oddělila v Bamberku, kde předtím strávili noc v hostinci Zum Deutschen Haus (U Německého domu). Císař jí zde poblahopřál k svátku a pokračoval do Stuttgartu na oficiální návštěvu württemberského krále.

Sisi se, už bez manžela, vydala se svým početným doprovodem přes Mohuč, zde přespala v hotelu Rheinischer Hof (Rýnský dvůr) na břehu Rýna a pokračovala vlakem dále do Antverp. Tady se musela chtít nechtě setkat s belgickým králem Leopoldem. Poté se tu nalodila na luxusní jachtu *Victoria and Albert II*, kterou jí zapůjčila britská královna. Žádná z lodí rakouské válečné flotily totiž nemohla být na cestu použita, jelikož v té době hrozil v Jaderském moři konflikt s Garibaldiho oddíly, a tak bylo třeba každého plavidla. Královna Viktorie byla tak velkorysá, že manželce rakouského císaře půjčila loď dokonce dvě – kromě hlavní jachty i jachtu *Osborne* pro převoz personálu a zavazadel.

Už plavba samotná byla pro Sisi zážitkem. Zatímco většina osob z jejího doprovodu trpěla (zejména během bouří) mořskou nemocí, údajně těžce nemocná císařovna se na palubě cítila výborně. Sám kapitán lodi jí měl vyseknout poklonu, že by ji ihned přijal jako námořníka. Jachta z roku 1855 disponovala nebývalým komfortem. Do dnešních dnů se zachovaly akvarely Aarona Edwina Penleyho, který čtyři roky po Alžbětině plavbě zachytil na příkaz královny Viktorie vybavení jachty: stěny vykládané javorovým dřevem, podlahy pokryté koberci, nádhernou ložnici se světlemodrými hedvábnými tapetami a s postelí s baldachýnem v zelenkavé barvě. Loď zvenku výtvarně zpodobnil William Frederick Mitchell. Jistě není bez zajímavosti, že na jachtě byly převáženy živé kozy, ty zásobovaly pasažéry čerstvým mlékem. V pozdějších letech bývalo císařovniným zvykem vozit s sebou tato zvířata během svých námořních plaveb. Možná se inspirovala právě tady.

*Alžbětín pobyt připomíná
na Madeiře její socha.*